

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

IVANA BRKOVIĆ (Zagreb – Filozofski fakultet)

IDEJE KNJIŽEVNE POVIJESTI I METODOLOŠKI PRISTUPI U KNJIŽEVNOPOVIJESNIM SINTEZAMA BRANKA VODNIKA I MIHOVILA KOMBOLA

UDK 821.163.42(091).09

Polazeći od sažeta uvida u problematiku književne povijesti kao historiografskog žanra, u članku se donosi analiza dviju hrvatskih književno-povijesnih sinteza: Branka Vodnika *Povijest hrvatske književnosti I* (1913) i Mihovila Kombola *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (1945), kojom se nastoji uputiti na uvjetovanost izbora metoda, klasifikacijskih modela, određivanja kanona i estetskog vrednovanja književnih djela njihovim konceptima. Također, *Povijestima* se dvaju hrvatskih književnih historiografa pristupa i kao obliku proznog diskursa te se uočava na koji se način u njima (re)konstruira povijesna zbilja, a analizom pripovjedačeva glasa nastoji se razotkriti autorski svjetonazor. U skladu s tim, za obje se književne povijesti ustvrđuje funkcija podupiranja osjećaja zajedništva i identiteta, što proizlazi iz njihovih razvojnih ideja, a odlika je mnogih književno-povijesnih sinteza u sklopu zapadne književne historiografije.

297

I. UVOD

Kad je riječ o književnoj povijesti kao historiografskom žanru u sklopu zapadne znanosti o književnosti, može se ustvrditi da pisanje takva djela uključuje izbor, pod čime se razumijeva izbor tekstova i bitnih događaja, uopćavanje, uređivanje, tj. razvrstavanje tih tekstova i događaja u veće entitete, poput romantizma ili avangarde, i gledište s kojeg se promatraju tekstovi i događaji te postaju dijelom diskurzivnog oblika koji ima početak, sredinu i kraj ako se radi o pripovjednom obliku, ili tvrdnju, razradu i zaključak kad je riječ o argumentu.¹ Uzmemo li kao polazište konkretan rad na književnoj povijesti,

¹ Usp. David Perkins: *Is literary history possible?*, The John Hopkins University Press, Baltimore and London 1992, str. 19.

svaki se autor suočava s mnogobrojnim pitanjima koja mora razriješiti: od onih koja se tiču postupaka u konkretnom istraživanju do onih načelne naravi. Pod pretpostavkom da je obavio nužne predradnje, tj. da je proveo filološku analizu tekstova koja podrazumijeva, primjerice, utvrđivanje vremena nastanka teksta, autorstva, verzija tekstova i drugo, povjesničar književnosti pri razvrstavanju izabranih tekstova u »povijesni slijed književnih fenomena« treba, između ostalog, odrediti prirodu književnog fenomena i prirodu samoga povijesnog slijeda, odlučiti o temeljnim kategorijama opisa književnosti, o načinu karakterizacije književnih tekstova, o periodizaciji; također, treba se opredijeliti za određeni epistemološki model te za određenu ideju razvoja. Sve te njegove odluke, pritom, uvjetuje ideja književne povijesti od koje polazi.² Dakle, iako »u samoj ideji književnopovijesnog istraživanja nije nipošto nužno izravno prisutna ideja o načinu kako rezultate valja uobličiti u povijesnu sintezu« (Solar, str. 49), praktičan je rad povjesničara književnosti vezan uz određene teoretske postavke. U vezi s tim, na općenitijoj razini književne historiografije kao discipline može se ustvrditi sljedeće:

298

Ideje književne historiografije nisu [...] implicirane samo u metodologiji povijesti književnosti, koja se prije svega zanima za tehničku stranu rada književnog povjesničara. Naime, sadržaj, raspored i logička povezanost književnopovijesnih informacija proistječu iz temeljnih pitanja književne znanosti; iz shvaćanja biti književnosti, njezina razvoja i odnosa prema drugim segmentima kulture.³

Mijene ideja književnosti, razvoja, povijesti odražavale su se tako tijekom vremena i u književnoj historiografiji:⁴ nakon 18. stoljeća, kad se povijest klasificirala kao oblik književnosti, tj. kao retorički oblik prikazivanja, sredinom 19. stoljeća književna se povijest priklonila novom, »objektivističkom idealu znanstvenosti«. Tako je zadobila status znanstvene discipline čija se vjerodostojnost podupirala narativizacijom zbilje, pri čemu je junak priče bila kakva ideja, načelo ili nadosobni entitet. Utemeljena na »pozitivnoj

² Vidi o tome Milivoj Solar: *Pretpostavke povijesti književnosti*. U: *Eseji o fragmentima*, Prosveta, Beograd 1985, str. 48–68.

³ Davor Dukić: *Promišljanje književne historiografije u hrvatskoj znanosti o književnosti*. U: *Trag i razlika. Čitanja suvremene hrvatske književne teorije*, ur. V. Biti, N. Ivić, J. Užarević, Naklada MD/UDHZ, Zagreb 1995, str. 39–56, ovdje str. 39.

⁴ Kratak prikaz koji slijedi oslanja se na natuknice *Povijest književnosti i Znanost o književnosti* Vladmira Bitija u *Pojmovniku suvremene književne i kulturne teorije* (Matica hrvatska, Zagreb 2000, str. 408–417, str. 575–588) te na uvodno poglavlje *The Present State of the Discussion* u knjizi D. Perkinsa *Is literary history possible?*, str. 1–27.

filozofiji« Augustea Comtea i taineovskom kauzalnom modelu, zadržala je ugled i popularnost sve do potkraj stoljeća kada se njezin primat počinje osporavati i problematizirati. Pozitivističko se istraživanje, naime, usmjeravalo ponajprije na veze između književnosti i njezina povijesnog konteksta pri čemu se najčešće zanemarivala književna pojava. Pomak prema književnom djelu očitovao se osporavanjem izvanjskih uvjeta i uzroka nastanka djela u antipozitivističkim stajalištima potkraj 19. stoljeća i početkom dvadesetoga. Tako je, primjerice, Benedetto Croce držao da je književno djelo jezični izraz neponovljive i jedinstvene intuicije te je odbacio povijest književnosti. Za anti-historicistički pristup književnom tekstu zauzimala se u prvoj polovici 20. st. i američka Nova kritika, koja je književnost shvaćala autonomnim područjem duhovne djelatnosti te se u istraživanjima usmjerila na tekst i *close reading* (Wimsat i Beardsley, Brooks). Ruski formalisti, koji su djelovali u drugom i trećem desetljeću 20. st., također su osporavali pozitivističku metodu, no nisu se suprotstavljali ideji pisanja povijesti književnosti, nego su se zauzimali za proučavanje književne evolucije, pri čemu se književnost shvaćala kao niz, sustav povezan s drugim sustavima.⁵ Gledište imanentnoga književnog razvitka zastupali su i pripadnici češkog strukturalizma J. Mukařovský⁶ i F. Vodička⁷ te su kao glavni zadatak književne povijesti navodili opisivanje promjena organizacija književne strukture. Estetika recepcije 1960-ih i 1970-ih isticala je u književnopovijesnom istraživanju rekonstrukciju obzora očekivanja čitatelja, tj. otkrivanje književnih i socioloških čimbenika pojedinačne recepcije u određenom vremenu i na određenom mjestu.⁸ Pojavom dekonstrukcijske kritike 1970-ih godina književna je historiografija osporena kao disciplina razotkrivanjem logičkih nedosljednosti u vezi s književnopovijesnim klasifikacijama poput razdoblja, žanra i dr. (De Man, Derrida). U posljednjih se pedesetak godina, nakon duge vladavine ahistoricizma Nove kritike unutar akademskih institucija na Zapadu, ponovno javio interes teoretičara za književnu historiografiju, a kad je riječ o pisanju književnih povijesti, kao primjeri se mogu

⁵ Tu je koncepciju izložio Jurij Tinjanov u tekstu *O književnoj evoluciji* 1927. godine. Vidi u: Miroslav Beker (ur.): *Suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb 1999, str. 145–155.

⁶ Stajališta o književnoj i umjetničkoj evoluciji iznio je Mukařovský u svojim tekstovima 1930-ih. Usp. Jan Mukařovský: *Struktura, funkcija, znak, vrednost. Ogledi iz estetike i poetike*, Nolit, Beograd 1987.

⁷ Vidi Feliks Vodička: *Problemi književne istorije*, Novi Sad 1978.

⁸ Ključnim se pritom drži tekst Hansa Roberta Jaussa *Povijest književnosti kao izazov znanosti o književnosti* iz 1970. godine. Vidi u: Miroslav Beker (ur.): *Suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb 1999, str. 281–301.

navesti sociološke povijesti književnosti, proučavanja institucije književnosti u prošlosti, povijesti recepcije, analize dijakronijske mijene žanrova, novohistoricistički ogledi, ideološka kritika te ustanovljavanje književnih tradicija žena, homoseksualaca, etničkih skupina, političkih pokreta, društveno-ekonomskih slojeva i novih zemalja Trećeg svijeta (Perkins, str. 9).

Tijekom gotovo dvaju stoljeća svako je novo promišljanje književne historiografije nametalo različita pitanja – o ideji same književnosti i književne povijesti, o definiranju pojmova poput razvoja i predmeta istraživanja te pitanja o periodizaciji, žanrovima, recepciji, estetskoj ocjeni, kanonu i sl. – što je u svakom slučaju pridonijelo osvješćivanju i pročišćavanju problema discipline, no konačni odgovori ni danas ne postoje pa i suvremeni književni povjesničari »ponovno razmatraju teoriju povijesti književnosti i nude nove modele glede onoga što bi ona trebala biti te tako nanovo odgovaraju zahtjevu koji su na samom početku moderne povijesti uobličila braća Schlegel, da povijest i teorija moraju biti jedno«.⁹

S tim u vezi, pitanje odnosa između povijesti i književnosti, tj. između historiografije i književne kritike, javlja se kao opće mjesto u promišljanjima književne povijesti od njezinih početaka do danas. Tako je, primjerice, početkom 20. stoljeća francuski književni povjesničar Gustave Lanson, zastupajući pozitivističku metodu u književnoj historiografiji, isticao potrebu da se književnom djelu pristupi i kao estetskoj tvorevini te je zahtijevao estetsku analizu forme.¹⁰ Hrvatski književni historiograf Antun Barac držao je da »konačni cilj književne povijesti nije ni filološko utvrđivanje činjenica ni estetska obrada materijala, već u prvom redu odgovor na pitanje o filozofskom značenju književnosti«.¹¹ Nepovjerenje prema književnoj povijesti kao strogoj znanstvenoj disciplini iskazao je René Wellek: ustvrdivši da su vodeće književne povijesti ili povijesti civilizacije ili zbirke kritičkih oglada, postavio je pitanje je li ona moguća a da istodobno bude i *povijest* književnosti i povijest *književnosti*.¹² Nasuprot tomu, suvremeni povjesničar književnosti

⁹ Usp. u Perkins, str. 9 (citat prema prijevodu Ivana Lupića).

¹⁰ Usp. Gustave Lanson: *Metoda istorije književnosti*, »Putevi« XII, 1966, 4, str. 633–651.

¹¹ Vidi o tome članak *Između filologije i estetike* iz 1929. godine, u kojem se Barac kritički osvrnuo na stanje u hrvatskoj historiografiji, u kojoj je prevladavao filološki pristup građi. U: *Antun Barac. Članci i eseji*, Matica hrvatska, Zagreb 1968, str. 75–90 (= Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 101).

¹² Usp. poglavlje *Književna istorija* u: René Wellek – Austin Warren: *Teorija književnosti*, prev. A. I. Spasić; S. Đorđević, Nolit, Beograd 1985, str. 292–310.

Dominik LaCapra smatra da postoji alternativa dokumentarnim i formalističkim reduciranjima tekstova, no ona bi trebala razmatrati i drukčije razumijevanje književnih tekstova i drukčiji odnos između historiografije i književne kritike te zaključuje da je »pomak u poželjnom smjeru postignut kada tekstove shvaćamo kao varijabilne uporabe jezika koji se prilagođavaju kontekstima – ili ih 'upisuju' – na različite načine – načine koji onoga koji tumači tekstove angažiraju kao povjesničara i kao kritičara u dijalogu s prošlošću kroz čitanje tekstova«. ¹³

Za razliku od književnih povjesničara 19. stoljeća koji su vjerovali da je povijesni prikaz zbilje blizak povijesnoj istini, a čija se vjerodostojnost potvrđivala povijesnim kontekstom i taineovskim »prirodnoznanstvenim« pristupom, danas smo svjesni da su i takvi konteksti književnih tekstova, povijesni miljei, proizvodi fikcionalne djelatnosti povjesničara koji su ih istraživali. Povijesni dokumenti, prema Haydenu Whiteu, nisu manje neprozirni od tekstova kojima se bavi književna kritika, pa neprozirnost svijeta predstavljenog historijskim dokumentima raste upravo proizvodnjom povijesnih naracija, iz čega proizlazi paradoks da što više znamo o prošlosti, manje o njoj možemo uopćavati. ¹⁴ Takvo nepovjerenje u povijesnu istinu, u vjerodostojnost književne povijesti, a i same povijesti kao znanstvene discipline ipak nije pokolebalo istraživače da se prihvate pisanja književnih povijesti za koje očito postoji interes i potreba. Naime, ako književnoj povijesti ili povijesti uopće pridamo funkciju objektivnog prikazivanja, tj. opisivanja prošlosti kakva je doista bila, jasno je da će se pokazati nevjerodostojnom, prema takvoj će odredbi svaka povijest krivo predočavati prošlost. No ako kao njezinu funkciju istaknemo pokušaj da nas obavijesti o književnom djelu, da se ono smjesti u vremenu i prostoru, tj. da se objasni njegovo podrijetlo, književne mijene, povijesni kontekst, veze političke i društvene stvarnosti i djela, književna povijest pokazuje se kao korisna i potrebna te ima, prema Perkinsu, nezaobilaznu ulogu u našem iskustvu književnosti, a i širu društvenu i kulturalnu funkciju. ¹⁵ Takva su razmatranja književne povijesti u suvremenoj znanosti o književnosti urodila u zapadnoj književnoj historiografiji novim književnopovijesnim žanrom, labirintnom postmoder-

¹³ Usp. LaCapra, Dominik: *Povijest i roman*. »K«, I, 2003, 2, str. 63–81, ovdje str. 75.

¹⁴ Usp. Hayden White: *The historical text as literary artifact*. U: *The Writing of HISTORY. Literary Form and Historical Understanding*. Ed. R. H. Canary, H. Kozicki. The University of Wisconsin Press, 1978, str. 41–62.

¹⁵ Usp. Perkins, str. 17. Vidi o tome i Biti, str. 413–414.

nom enciklopedijom,¹⁶ koji, uvažavajući spoznaje o nemogućnosti povijesne istine i o proturječnosti prošlosti – za razliku od tradicionalnih narativnih književnih povijesti koje teže jedinstvenom gledištu u prikazivanju prošlih događaja – namjerno izbjegava jedinstvenost i susljednost, pa se danas nadaje kao najprikladniji oblik za prikazivanje književne prošlosti.

Navedena razmatranja književne historiografije, koja na ovome mjestu obuhvaćaju tek sažet uvod u neke od tema njezine složene problematike, mogu poslužiti kao polazište prikazu koji slijedi. Stoga analizu metodoloških modela književnih povijesti dvojice hrvatskih književnih historiografa – Branka Vodnika i Mihovila Kombola – treba shvatiti kao pokušaj da se, uvidom u njihove izbore, uopćavanja, uređivanja i gledišta, osvijetle i u njima prisutne ideje književnosti i književne povijesti.

II. KNJIŽEVNE POVIJESTI BRANKA VODNIKA I MIHOVILA KOMBOLA

302

U sklopu hrvatske književne historiografije od njezinih početaka sredinom 19. stoljeća do 1950-ih godina nastalo je oko dvadeset različitih književno-povijesnih sinteza¹⁷ u kojima su obuhvaćena djela starije hrvatske književnosti.¹⁸ Među njima se svojim povijesnim konceptom¹⁹ te ozbiljnijim, osmišljenim i

¹⁶ O labirintnoj postmodernoj enciklopediji kao književnopovijesnom žanru u *Pojmovniku suvremene književne i kulturne teorije* stoji sljedeće: »Enciklopedijska forma, za razliku od sintetičke narativne, ne dovodi događaje koji tvore književnu prošlost ni u kakvu (pred)određenu vezu, ne stavlja ih u razgovijetan odnos ni prema kakvome postojanom označenom. Budući da njezina poglavlja pišu različiti autori, specijalisti za pojedina područja, u načinu na koji se oni služe npr. biografijom, teorijom pripovijedanja, društvenom poviješću, poviješću ideja, poviješću čitanja itd. može doći do krupnih razlika, tako da interpretacije istih pisaca mogu itekako otklanjati jedna od druge. Na ako se to u sintetičnom pripovjednom modelu p. k. još držalo ozbiljnim nedostatkom, u postmodernoj enciklopediji to postaje intendiranim utjelovljivanjem mnoštvenosti, raznorodnosti i proturječnosti prošlosti [...]«. (Biti, str. 414)

¹⁷ O tome detaljno piše Mirko Tomasović u monografiji *Mihovil Kombol*, Zavod za znanost o književnosti, SNL, Zagreb 1978, str. 34–53.

¹⁸ U skladu s tradicijom, hrvatska se književnost prema kronološkom načelu dijeli na stariju i noviju, a granicu među njima u 19. stoljeću čini pojava narodnog preporoda. Na ovom mjestu ta se podjela neće problematizirati.

¹⁹ Među brojnim hrvatskim povijestima do polovice 20. stoljeća u većini od njih nije prisutan nikakav koncept povijesti. Usp. Zlatko Posavac: *Teorijska podloga književnopovijesnoga rada Mihovila Kombola*. U: *Mihovil Kombol: književni povjesničar, kritičar i prevodilac*. Zbornik

novim pristupom gradi ističu dvije: *Povijest hrvatske književnosti* Branka Vodnika i *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* Mihovila Kombola. Obje su objavljene u nemirno doba europske povijesti (Vodnikova povijest 1913. godine, a Kombolova 1945), u Zagrebu, kod istog izdavača (Matica hrvatska). Njihova je recepcija, međutim, bila različita. Branko Vodnik ostao je unutar tadašnje akademske zajednice uglavnom neshvaćen i neprihvaćen,²⁰ pa ne čudi činjenica da književne povijesti nastale u međuraću predstavljaju nazadovanje u odnosu prema standardima što ih je on postavio.²¹ Za razliku od Vodnikove povijesti, Kombolova je sinteza doživjela »veoma povoljan prijam« (Tomasović, str. 92), imala je i tržišni uspjeh²² te je godine 1961. izišlo njezino drugo izdanje, a o popularnosti te knjige govori i činjenica da i današnji studenti, baveći se starijom hrvatskom književnošću, rado posežu za njom.

Vodnikova *Povijest hrvatske književnosti* zamišljena je kao sintetička povijest koja je trebala obuhvatiti vremenski raspon od srednjovjekovlja do suvremenosti, no Vodnik je dospio napisati samo prvu knjigu (dio posvećen srednjovjekovnoj književnosti obradio je Vatroslav Jagić), objavljenu godine 1913, koja kronološki završava 18. stoljećem. Ta je *Povijest* za hrvatsku književnu historiografiju važna jer označuje pomak od tadašnje književnopovijesne prakse²³ (V. Jagić, M. Šrepel, A. Pavić, Đ. Šurmin, M. Medini) utemeljene uglavnom na »prikupljanju građe« te njezinoj filološkoj obradi i razvrstavanju. Za razliku od svojih prethodnika, Vodnik drži da su to tek predradnje za ostvarivanje književne povijesti te tradicionalni filološki pristup određuje nužnim, ali ne i dovoljnim, temeljem za prihvatljivu

radova sa znanstvenog skupa u povodu 25. obljetnice smrti, Zadar, 18–20. studenoga 1981, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb – Zadar 1997, str. 33–46, ovdje str. 38–39.

²⁰ O njegovoj su se *Povijesti* negativno očitovali, među ostalima, Đuro Šurmin, Franjo Fancev i Antun Barac. Vidi o tome Nina Aleksandrov-Pogačnik: *Smisao oblika*. U: *Zbornik o Branku Vodniku*, ur. T. Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2001, str. 19–28, ovdje str. 20–23.

²¹ Vidi Tomasović, str. 50.

²² To potvrđuje Napomena njezinu drugom izdanju. Vidi Mihovil Kombol: *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb 1961, str. 7.

²³ O tome v. Miroslav Šicel: *Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti*. U: *Stvaraoci i razdoblja*, Matica hrvatska, Zagreb 1971, str. 312–332.

književnopovijesnu sintezu.²⁴ On se, na lansonovskom tragu,²⁵ zauzima za pristup koji će uzeti u obzir i kritičko stajalište, estetsku dimenziju, i koji će proučavati »razvoj i idejnu stranu književnosti«. Tim svojim polazištima i pokušajima znanstveno-metodološkog osmišljanja²⁶ književne povijesti Vodnik je zaslužio atribut prvog hrvatskoga književnog povjesničara »koji ruši oštru granicu između pojma književne kritike i književne povijesti« (Šicel, str. 321).

Prvo izdanje *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* Mihovila Kombola objavljeno je 1945. godine, iako je »knjiga većim dijelom bila gotova prije rata«.²⁷ U njoj je obuhvaćena hrvatska književnost u razdoblju od srednjovjekovlja do polovice 19. stoljeća. U odnosu prema prijašnjim književno-historiografskim sintezama, u njoj je predložena do tada najopsežnija građa, osim tekstova na hrvatskom jeziku uvršteni su i oni na latinskome, a podaci su pouzdani. Glavna je novost Kombolova pristupa usmjerenost na književno djelo, pa je njegov rad »prvi primjer u nas u kojem je predstavljena starija hrvatska književnost kao umjetnost riječi«.²⁸ Dakle, on je književnosti

²⁴ Usp. Branko Drechsler: *Milorad Medini: Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, »Vienac«, XXXV, 1903, br. 18, str. 579–581, br. 19, str. 612–614, br. 20, str. 636–638. Također, vidi Branko Drechsler: *Historija književnosti Andre Gavrilovića*, »Suvremenik«, VI, 1911, 4, str. 244–247.

²⁵ G. Lanson zauzimao se za pozitivističku metodu u književnoj povijesti, ali među prvim ističe kritički pristup, tj. proučavanje umjetničke vrijednosti djela. U njegovoj veoma uspješnoj i utjecajnoj *Povijesti francuske književnosti* iz 1894. »životopisi uzmiču pred povijesti djela i kritičkim sudom« (usp. Viktor Žmegač: *Problem književne povijesti*, »Umjetnost riječi«, 1/1979, str. 3–15, ovdje str. 9). Godine 1910. svoja je stajališta iznio u radu u »Revue du mois« (usp. Lanson, str. 633–651). Njegovo se ime veže uz Vodnikovo i zbog polemike s Franjom Fancevom u časopisima »Obzor«, »Hrvat«, »Jugoslavenska njiva« godine 1923, kada je Fancev Vodnika nazvao »hrvatskim Lansonom«. Vidi Aleksandrov-Pogačnik, *Smisao oblika*, str. 22.

²⁶ Vodnik je na mnogim mjestima (u člancima, raspravama te u rukopisnoj ostavštini) osvješčivao potrebu za prihvatljivom metodom u proučavanju književno-povijesne građe, što je i eksplicitno izrekao: »Za povijest naše književnosti treba tek naći oblik, a upravo to je najteža stvar [...]. Oblik ne smije biti zaprekom onoga što nam historija mora pokazati.« (Drechsler, *Historija književnosti Andre Gavrilovića*, str. 246)

²⁷ Razlozi tomu bili su nedostatne bibliografije i monografije te verifikacija podataka, o čemu Kombol govori u Napomeni prvom izdanju svoje književne povijesti (Tomasović, str. 56; Kombol, str. 5).

²⁸ Franjo Švelec: *Mibovil Kombol – povjesničar hrvatske književnosti do preporoda*. U: *Mibovil Kombol: književni povjesničar, kritičar i prevodilac*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 25. obljetnice smrti, Zadar, 18–20. studenoga 1981, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb – Zadar 1997, str. 7–12, ovdje str. 11.

prišao s književnopovijesnoga, a ne samo s kulturnopovijesnoga stajališta (što je bila tadašnja ustaljena praksa), te je »književne karakterizacije držao središnjim, glavnim zadatkom« (Tomasović, str. 56). Također, u pristupu književnosti i njezinu vrednovanju Kombol polazi sa *stanovišta sadašnjosti*,²⁹ tj. promatra djelo kao vrijednost u sadašnjosti, što je prvi put provedeno kad je riječ o starijoj hrvatskoj književnosti (Tomasović, str. 56). Za razliku od Vodnika, poznato je da se Kombol o svojem znanstveno-metodološkom pristupu i postavkama nije izjašnjavao na teoretskoj razini,³⁰ no vidljivo je da se određenih načela pridržavao, o čemu će kasnije biti riječi.

II.1. POVIJESTI HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Za razliku od većine književnih povjesničara u 19. stoljeću i prvoj polovici dvadesetoga, koji su svoje književno-historiografske radove temeljili na regionalnom pristupu (A. Pavić, M. Medini, V. Lozovina) ili su predmetu pristupili šire, na jezičnoj, hrvatsko-srpskoj osnovi (primjerice, V. Jagić, Đ. Surmin, Ch. Šegvić, D. Bogdanović, D. Prohaska i dr.), Vodnik i Kombol svoje su književne povijesti atribuirali hrvatskima, što je u slučaju prvoga određeno temeljnim, tj. duhovnopovijesnim/kulturološkim polazištem, a u slučaju drugoga proizlazi također iz koncepta, ali se hrvatsko ime podrazumijeva i zbog povijesnih okolnosti u kojima je nastajalo (riječ je o razdoblju Drugoga svjetskog rata). Tako je Vodnik u Predgovoru *Povijesti hrvatske književnosti* ^{F1} istaknuo da je hrvatska književnost »sa kulturno-historijskoga gledišta vanredno zanimljiva« s obzirom na to da je zbog svojega položaja od srednjovjekovlja nadalje istodobno bila izložena različitim kulturološkim utjecajima, a u političkom je smislu bila u nepovoljnu položaju zbog ratova s Turcima. Ipak, usprkos različitu i više-manje zasebnu razvoju unutar regija, Vodnik hrvatsku književnost određuje kao »jedan organizam historijski, ovisan u bivstvu o istim idejama i pokretima izvana« (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 5). Dakle, pojam nacionalnoga gradi se na pripadnosti određenom duhovnom podneblju u određenom vremenu:

305

²⁹ Termin preuzet od Svetozara Petrovića, prema Tomasoviću (str. 55). Usp. Svetozar Petrović: *Priroda kritike*, Liber, Zagreb 1997, str. 239–242.

³⁰ Neki autori ističu čak izrazitu Kombolovu nesklonost teoriji. Usp. Posavac, str. 34.

³¹ Usp. Branko Vodnik: *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb 1913, str. 3–5.

Osnovni movens, uzrok i temelj književnog zbivanja u određenom vremen-skom odjeljku jest duh naroda, i to ne u smislu herderijansko-romantičkog pojmičivanja, već bliže shvaćanju pojma sredine (*le milieu*) kakvo je promovirao H. Taine [...]. (Aleksandrov-Pogačnik, *Smisao oblika*, str. 24–25)

U Kombolovu će etnocentričkom pristupu nacionalno, pak, biti istaknuto na ponešto drukčiji način: ideja nacionalnog identiteta u njegovoj je *Povijesti* utkana u sam koncept kao povezna nit među političkim, društvenim, kulturnim i književnim događajima:

Podizanje višeg školstva, izjednačivanje književnog jezika u pravcu štokavštine i širenje praktične katoličke književnosti s usporednim jačanjem pismenosti i u kulturno slabije razvijenim krajevima pozitivne su tekovine ovoga vremena, važne i zbog toga, što su znatno unapređivale stvaranje jedinstvenog kulturnog tipa, koji će kasnije, kad za to kucne čas, biti jedna od odlučnih komponenata u izgrađivanju svijesti o hrvatskom narodnom jedinstvu. (Kombol, str. 220)

306

Utemeljena na osjećaju pripadnosti, »starim državnim predajama« i kulturnom naslijeđu, ona se očituje kao trajna svijest o hrvatskom etnosu koja opstaje usprkos nepovoljnim društveno-političkim uvjetima i rascjepkanošću »teritorija«, a prisutna je u većoj ili manjoj mjeri, ovisno o povijesnom trenutku, i u djelima hrvatskih književnika.

II. 2. KONCEPT

U narativnim književnim povijestima – poput Vodnikove i Kombolove – koncept organizira i povezuje događaje te izlaže veze među njima kao logičke veze među idejama.³²

Takva je poveznica u Vodnikovoj *Povijesti hrvatske književnosti*, kako je već istaknuto, duh naroda u epohi, tj. »struja, pokret, ideja« koja se ponajprije očituje u pisanu tekstu kao svojevrsnom dokumentu, njezinoj potvrdi. Duh epohe određen je događajima što, između ostalog, bitno utječu na stupanj i oblik očitovanja teksta/jezika koji je i jedan od glavnih nositelja kulturnoga, tj. nacionalnog identiteta. Upućujući primjedbe književnoj povijesti Andre

³² Prema Perkinsu, takav model naracije organizira i povezuje događaje na osobito snažan način, a kao primjer može poslužiti model koji shvaća 18. st. kao doba razuma i prikazuje tadašnje tekstove kao pojedinačne trenutke te ideje. Logička struktura organizacije koncepata, pak, prikazuje periode ne samo kao povijesne nego i kao shvatljive (Perkins, str. 49).

Gavrilovića,³³ Vodnik je istaknuo neka od svojih polazišta i metodoloških načela u pristupu hrvatskoj književnoj povijesti. Tako on početke hrvatske književnosti na narodnom jeziku smješta u srednji vijek, ističe da književne pojave valja motriti u kauzalnom slijedu, a kako bi se dobila cjelovita slika odbacuje žanrovsku klasifikaciju i naglašava da se treba usredotočiti na pisca i njegov rad kao »izraz jednog duha, jednog doba, jedne struje«. Slično će ponoviti i u Predgovoru *Povijesti hrvatske književnosti* (Vodnik, str. 3–5). On nudi novu shemu kako bi se »istinski prikazao organički razvitak stare naše književnosti«. Osim toga, slijedi monumentalistički pristup jer »kraj književnika predstavnika rad se neznatnih pisaca razumije«. Vodeći se kronologijom, Maruliću odriče ime »oca hrvatske književnosti« i tako raskida s tradicijom.

Kombolova *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* određena je dvama temeljnim polazištima: književnopovijesnim i kulturnopovijesnim, odnosno etničkim. Kritički se osvrnuvši na svoje prethodnike, Kombol je kao nedostatak prijašnjih književnih povijesti istaknuo »brkanje« književno-historijskih i kulturnohistorijskih kriterija te je kao poželjni kriterij istaknuo prvi. Sam se, ipak, nije odlučio isključivo za povijest književnih tekstova, što je u Napomeni *Povijesti* i obrazložio:

Bilo je dosta razloga, koji su govorili za to, da se i u ovoj knjizi dade kulturnohistorijskom gradivu više mjesta nego je običaj u naprednijim književnostima, a najglavniji je bio taj, što se književne i kulturne povijesti kod nas pojavljuju rijetko i što zbog te rijetkosti imaju da zadovolje sve potrebe, tako da mnogošta od onoga što donose novija istraživanja u svezi s književnim nastojanjima prošlih stoljeća, ostaje čitaocima, nenaviklim na čitanje stručnih rasprava, uopće nepoznato, ako se ne nađe u jednoj knjizi na okupu i povezano u cjelinu. (Kombol, str. 5)

Dakle, zadržao je oba kriterija: nakana mu je bila na temelju »strogoga« književnopovijesnog pristupa³⁴ protumačiti i vrednovati književne tekstove, a kulturnopovijesni/nacionalni poslužio mu je kao okvir, spona koja ujedinjuje književne tekstove u organsku cjelinu. Pritom je istaknuo nastojanje da

³³ Riječ je o *Istoriji srpske i hrvatske književnosti*, koja je objavljena u Beogradu 1910. Na nju se Vodnik kritički osvrnuo u časopisu »Suvremenik« (Drechsler, *Historija književnosti Andre Gavrilovića*, str. 244–247).

³⁴ Kako je istaknuo Z. Posavac: »Kombolov se koncept oslanja na estetičku doktrinu – izjednačavanja kritike i književne povijesti, drugim riječima, na poziciju da nema prave književne povijesti bez kritičke, vrijednosne prosudbe, ali ni obratno [...]« (Posavac, str. 36).

luči jedno od drugoga kako bi »književne karakterizacije pojedinih pisaca i njihovih djela ostale kao jezgra što nepomućenije« (Kombol, str. 5).³⁵

II. 3. KLASIFIKACIJSKI MODELI

Vodnik je hrvatsku književnost podijelio u tri doba:³⁶ prvo se doba odnosi na hrvatsku glagoljsku književnost, drugo uključuje književnost od humanizma do konca 18. stoljeća, a treće doba književnost od početka 19. stoljeća do suvremenosti. U *Povijesti hrvatske književnosti I.* obuhvaćena su prva dva doba, pri čemu je autor prve cjeline Vatroslav Jagić.³⁷ U »svojem« se, pak, većinskom dijelu *Povijesti (Drugo doba)* Branko Vodnik pri daljnjoj klasifikaciji poslužio nazivljem kulturne i crkvene povijesti kako bi istaknuo glavno polazište svoje književne povijesti, tj. »struju, pokret, ideju« vremena kojeg je književnost kao umjetnička djelatnost odraz. Osim kronološkog kriterija, manje su cjeline raspoređene u skladu s kauzalnim načelom – *Humanizam i renesansa, Reformacija i protivureformacija, Prosvjetiteljstvo* – a unutar njih Vodnik se, osim navedenima, vodi i regionalnim kriterijem, posvećujući pritom pojedina poglavlja istaknutim autorima. »Prostor« hrvatske književnosti određen je dvjema odrednicama: hrvatskim jezikom i zapadnoeuropskom kulturnom tradicijom.³⁸

Za razliku od Vodnika i drugih tadašnjih književnih povjesničara, Kombol se u *Povijesti* nije odlučio za podjelu prema razdobljima niti prema regijama. U kronološkom slijedu od početaka hrvatske pismenosti do preporodnog doba poglavlja su strukturirana na tri načina: a) uvodna poglavlja-spone – tematiziraju »stanje nacije« u svjetlu političkih, društvenih, kulturnih,

³⁵ Kombol, dakle, s jedne strane hrvatskoj književnosti pristupa povijesno, dijakronijski, a s druge strane, »nalazeći se u sjeni kročeoovskog ahistorizma, promatra hrvatsku književnost kao zbir vremenski raspoređenih individualnih dostignuća«. Usp. Zoran Kravar: *Analitici hrvatskoga književnog baroka*. U: *Studije o hrvatskom književnom baroku*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1975, str. 271–301, ovdje str. 296.

³⁶ Takva tročlana podjela bila je uobičajena u Vodnikovo vrijeme te se susreće, primjerice, kod I. Filipovića, Đ. Šurmina i Š. Ljubića (Tomasović, str. 34–53).

³⁷ Njegovo je poglavlje naslovljeno *Prvo doba: Hrvatska glagoljska književnost* (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 17–64).

³⁸ Tako, primjerice, govoreći o književnosti u Bosni u XVII. st. određuje i granice svoga književnopovijesnog interesa: »Bosansko bogumilsko plemstvo prelazilo je listom na Islam, i ono je dalo osmanlijskoj državi nesamo umnih državnika i vojskovođa, već i čitavo kolo velikih pjesnika na istočnom Parnasu, rođenih Bošnjaka i Hercegovaca, po čemu su najbolje sile otkinute od zapadno-evropske prosvjete i zajedničkog prosvjetnog rada s ostalim hrvatskim zemljama.« (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 216)

duhovnih, vjerskih čimbenika te daju opću ocjenu književnog razdoblja koje slijedi (npr. *Najstarije doba*, *U svjetlu preporoda*, *Sedamnaesto stoljeće*); b) poglavlja koja tematiziraju književnu proizvodnju nižeg ranga, no ipak važnu u sklopu kulturne povijesti (*Prevodioci*, *Epigoni*, *Na utrtrim stazama*); c) poglavlja posvećena pojedinačnim autorima. Od toga je izuzetak srednji vijek, gdje se Kombol, usprkos svojim kročanskim stajalištima, odlučio za žanrovsku podjelu jer ta književnost »nije bila [...] ni izgledna u cjelini ni zanimljiva po istaknutim pojedincima« (Kombol, str. 57). Kriterij prema kojem tekstovi ulaze u korpus hrvatske književnosti nije kao u Vodnika isključivo jezik i zapadnoeuropska tradicija, nego je riječ o etničkom načelu, prema kojem su u *Povijest* svrstani i hrvatski latinisti te muslimanski književnici iz Bosne koji su pisali hrvatskim jezikom.³⁹

II. 4. KANON

Iako su polazili od različitih koncepata, oba su književna povjesničara nastojala dati što širi uvid u hrvatsku književnu kulturu tijekom stoljeća te u njihove književne povijesti nisu uvršteni samo književni tekstovi u užem smislu⁴⁰ nego su u njima našli mjesto i pravni dokumenti, crkveno-teološka literatura, rječnici, gramatike te historiografski tekstovi. Pritom Vodnik od svojega duhovnopovijesnog polazišta nije odstupio jer je upravo ono odredilo takav, širi opseg pojma književnosti. U njegovoj *Povijesti* istaknutim književnim predstavnicima posvećena su pojedinačna poglavlja, no kriteriji prema kojima su stekli kanonski status razlikuju se: jedni su vrednovani u prvome redu prema književno-estetskom kriteriju (I. Gundulić, I. Bunić-Vučić, F. K. Frankopan), a drugi su svoje istaknuto mjesto zaslužili na temelju duhovnopovijesnog kriterija (J. Palmotić, P. Zrinski, P. R. Vitezović).

Slično je učinio i Kombol u svojoj *Povijesti*: iako je istaknuo prednost književnopovijesnog kriterija nad kulturnopovijesnim, potonjeg se nije odrekao, između ostalog i zato da bi iznio što više građe koja mu je bila na raspolaganju, a kojoj ne bi bilo mjesta u književnoj povijesti utemeljenoj isključivo na književnopovijesnom/estetskom kriteriju.⁴¹

³⁹ Tomu treba pridodati i mađarski opus Nikole Zrinskoga, koji Kombol tumači u kontekstu pripadnosti dvjema književnostima (str. 273).

⁴⁰ Riječ je tu o »umjetnoj« književnosti. Usmenoj, tj. »tradicionalnoj«, književnosti Vodnik je kanio posvetiti dio iduće, druge knjige *Povijesti hrvatske književnosti*, a Kombol ju nije obuhvatio u svojoj sintezi jer se, očito, nije uklapala u njegov estetički pristup.

⁴¹ Kao primjer mogu se navesti opusi Pavla Rittera Vitezovića i Petra Zrinskoga.

II. 5. METODE

U odnosu prema mnogim hrvatskim književnim povjesničarima od sredine 19. stoljeća do polovice dvadesetoga, čije su se »takozvane analize svodile [...] dosta često na prepričavanje sadržaja, i to ne uvijek točnih« (Švelec, str. 9), Vodnikov i Kombolov rad označuju napredak: osim što su iznosili provjerene podatke, proširili su i metodološki repertoar.

Na temelju njegovih teoretskih razmatranja, s jedne strane, i monografija koje je napisao, s druge, proizlazi da je Vodnik zastupao »umjesto primjene filološke metode [...] određenu filozofsku metodu proučavanja i [...] primjenu estetskih kriterija« pa se služio »i biografskom, i filološkom i filozofskom metodom, i komparativnim proučavanjima« (Šicel, str. 323–324). No usprkos njegovu isticanju potrebe za nadilaženjem pukog biografizma i filološkog pristupa, biografska i filološka metoda, podvrgnute pozitivističkom načelu, prevladavaju u njegovoj *Povijesti*. U uvodnim poglavljima tumače se događaji, navode istaknuti kulturno-književni djelatnici, djela, podastiru se politički, socijalni, vjerski čimbenici, pri čemu se uzročno-posljedičnim vezama, u skladu s konceptom, uspostavlja odnos među njima. Odmak od biografsko-filološke metode primjećuje se u pristupu pojedinim autorima i književnim djelima, i to u poglavljima posvećenima određenoj regiji (primjerice, poglavlje *Književnost u Bosni u 17. stoljeću*) ili pojedinačnim predstavnicima (npr. poglavlje o Ivanu Gunduliću). Tako književno djelo s jedne strane uspostavlja odnos prema europskoj književnoj tradiciji, hrvatskoj umjetničkoj i usmenoj tradiciji na tematsko-idejnoj, stilskoj-jezičnoj razini pri čemu se koriste filološka i komparativna metoda te analiza stila. S druge strane, kad je riječ o odnosu djelo – autor, osim biografske metode, uočava se i svojevrsna psihološka, tj. djelo se motri kao ostvaraj pojedinca te se na temelju opusa gradi i psihološko-duhovni profil književnika.⁴² Na relaciji djelo – epoha javlja se između ostalih i sociološka metoda.⁴³

310

⁴² Primjerice, Gundulićev prijelaz od stvaralaštva što ga sam naziva »porodom od tmine« prema djelima gdje se pojavljuje kao »krstjanin spjevalac« tumači se njegovim psihičko-duhovnim sazrijevanjem pod utjecajem protureformacijskoga duha (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 228), a *Vila Slovinke* svjedoči da je Barakovićev život bio »buran i nesređen« (isto, str. 264). No, za razliku od monografija gdje je Vodnik »bio sklon psihološko-duhovnom portretiranju pisca, pronalazeći ga u njegovim tekstovima« (Aleksandrov-Pogačnik, *Smisao oblika*, str. 22), u *Povijesti* se psihološka metoda rabi samo mjestimice, što je i razumljivo s obzirom na opseg i vrstu građe.

⁴³ U uvodnim rečenicama o dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća (u poglavlju naslovljenome *Ivan Gundulić*) utvrđeno je sljedeće: »U dubrovačkoj poeziji, naročito u drami XVI.

Kad je riječ o oslikavanju kulturnopovijesnih uvjeta određenog doba, u Kombola će repertoar metoda biti sličan kao i Vodnikov: podastire i on činjenice iz političkog, kulturnog, vjerskog, društvenog života i tumači ih u skladu sa svojim nacionalnim konceptom *Povijesti*, pri čemu prevladava biografska i sociološka metoda. Kad je, pak, riječ o istaknutim autorima i tekstovima, ističe se estetičko-kritička metoda: na temelju tematsko-poe-tološkog opisa književnog djela (sadržaj, motivi, kompozicija, motivacija radnje i likova) i analize stila izvodi se vrijednosni sud u skladu s Croceovim estetskim polazištima.⁴⁴ Pritom se, u pravilu, navodi autorova biografija i uspostavlja odnos književnog djela prema stranom izvorniku (najčešće talijanskom), književnim strujama i žanru (komparativna metoda), te prema hrvatskoj tradiciji, a često se izrečeni sud potkrepljuje citatima teksta koji se analizira. Osim toga, poslužio se Kombol u opisu književnoga teksta i biografijom autora⁴⁵ te društvenim kontekstom obrazlaganja.⁴⁶

II. 6. VREDNOVANJE

Osim prostora posvećena određenom autoru i njegovu djelu, čime je implicitno izražen vrijednosni sud, na mnogim mjestima u svojim povijestima Vodnik i Kombol izravno navode ocjene, bilo o pojedinim djelima bilo o cjelokupnoj književnoj djelatnosti u određenoj regiji (Vodnik) ili u vremenskom odsječku (Kombol). Obojica književnih povjesničara vrednuju tekstove kao kulturnopovijesne i estetske činjenice, no dok je u Vodnika estetska ocjena nužno povezana s duhom vremena što se odražava u književnom tekstu, Kombol nastoji jasno odvojiti kulturološku i estetsku vrijednost djela.

U Vodnika se tako pri vrednovanju pojedinačnih tekstova mogu uočiti tri temeljne kategorije:

stoljeća, jasno se opaža, kako se već uto bio razmahao ovdje raspojas život obijesne vlastele [...]» (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 224).

⁴⁴ O Kombolovu vrednovanju bit će više riječi nešto dalje u tekstu.

⁴⁵ Primjer za to je Horacije Mažibradić, čije se pjesništvo tumači, između ostalog, kao izraz njegova nesretna života (Kombol, str. 232–233).

⁴⁶ U tumačenju *Dubravke* Gundulić se pojavljuje kao »politički čovjek«, član vladajućeg društvenog sloja, »glasnik slobode i vjerskih i političkih ideja i raspoloženja svojega vremena, navlastito protuturskog i protumletačkog rodoljublja« (Kombol, str. 247), a u Palmotićevu *Pavlimiru* javlja se glas »ne samo dubrovačkog patricija nego i isusovačkog učenika, čije se školovanje tako jasno očituje i u onom značajnom spoju antiknih oblika s katoličkim duhom i tendencijama, što ga sretamo u njegovim dramama« (isto, str. 262).

- a) Tekst kao kulturno-povijesni dokument. Riječ je o crkvenim, pravnim, historiografskim tekstovima (npr. Pergošićev *Decretum*, Vramčeva *Kronika*) čiji se opis temelji na filološkoj metodi (mjesto i vrijeme izdanja, sadržaj, podaci o jeziku – kajkavsko, čakavsko ili štokavsko narječje), bez estetske ocjene, s više-manje detaljnom biografijom autora.
- b) Tekst kao kulturno-književna činjenica. Obuhvaćeni tekstovi vrijedna su djela s duhovnopovijesnoga gledišta, tj. odražavaju duh naroda u vremenu, pri čemu im je književno-estetska vrijednost osrednja ili neznatna.⁴⁷ Posvećeno im je više prostora nego prethodnoj skupini tekstova, a osim opsežne biografije autora i podataka o izdanjima, jeziku, sadržaju i strukturi, djela se motre u europskom kontekstu (u svjetlu stranih utjecaja, osobito s obzirom na tematsko-idejni sloj) te u kontekstu hrvatske umjetničko-književne i/ili pučke tradicije. Obraden je i stilsko-jezični sloj.
- c) Tekst kao književno-kulturna činjenica. Najviše je prostora posvećeno djelima visoke estetske vrijednosti koja, odražavajući duhovno-povijesnu paradigmu razdoblja, premašuju okvire nacionalne književnosti te im pripada visoko mjesto unutar zapadnoeuropske književne tradicije. Uspostavlja se odnos djelo – autor – epoha, tj. djelo se u prvome redu tumači kao književni tekst, zatim kao ostvaraj pojedinca te kao odraz duha vremena.

Dakle, kao opći kriterij postavlja se duhovnopovijesni, kulturološki i on vrijedi za sve tri navedene skupine tekstova koji se motre kao proizvod duha naroda u epohi. Ovisno o vrsti teksta, prema tom kriteriju ističu se tematsko-idejna razina (kršćanske, domoljubne, moralne ideje), pitanje prvenstva, recepcija, razvoj jezične svijesti i dr. Kad je, pak, riječ o književnome djelu kao estetskoj tvorevini, motri se pjesnički izraz i stil. Kao pozitivne odrednice ističu se prirodnost, neposrednost, konkretnost pjesničkoga izraza, a negativno je određena »maniristička dikcija«, pa se u skladu s time ocjenjuju književni tekstovi:

Bunić [...] prvi u staroj hrvatskoj erotici izriče *svoje* čuvstovanje, i to *neposredno*, velikom otmjenošću, pa ipak prirodno i jednostavno, te se upravo tijekom

⁴⁷ Primjerice, književni rad Matije Divkovića, »iako nije originalan«, zauzima visoko mjesto u sklopu hrvatske književnosti jer je stvorio »dobru pučku knjigu u duhu novoga vremena«. (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 219) Također, na sličan se način ocjenjuje stvaralaštvo Junija Palmotića (str. 254–255), Petra Zrinskoga (str. 283) i Pavla R. Vitezovića (str. 295).

njegova poezija primiće našem današnjem ukusu više od svih ostalih starih hrvatskih lirika. (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 248)

U kićenosti dikcije *Suza sina razmetnoga* gubi se neposrednost umjetničkog osjećanja, ali ipak se osjeća, da u monologu razmetnoga sina crta svoj vlastiti duševni život, pače se može reći, da je djelo njegovo u neku ruku slika Dubrovnik u ovo doba, kad su nadošli Isusovci počeli život dubrovačke vlastele skretati na nove putove. (*Isto*, str. 231)

Pa upravo ove dvije okolnosti, što ih je pjesnik [F. K. Frankopan] isticao kao zapreku u svome pjesničkom stvaranju, nedoraslost manirističkoj dikciji i oblačni dani, [...] izdvajaju bar znatan dio *Gartlica* iz obične, konvencionalne i prazne lirike ovoga doba i podaju mu osobitu vrijednost. (*Isto*, str. 287–288)

Ili, prema riječima Zorana Kravara: »Vodnikova je koncepcija književnosti u cjelini, književnosti kao estetičkoga fenomena, uglavnom realistička. [...] Svakako Vodnik drži da je hrvatski pjesnički tekst autentičan samo onda kad izvješćuje o nekoj zbilji, individualnoj ili kolektivnoj.« (Kravar, str. 284) U tom bi se smislu mogao objasniti i izostanak pojma baroka kao stilske odrednice u *Povijesti*. Naime, iako je u studiji *Slavonska književnost u XVIII. stoljeću* iz 1907, dakle šest godina prije objavljivanja svoje književne povijesti, Vodnik uspoređivao hrvatske religiozne poeme (*Suze sina razmetnoga*, *Uzdasi Mandaljene pokornice*, *Sveta Rožalija*), pridajući im odlike baroknoga stila,⁴⁸ u *Povijesti* je taj pojam izbjegao. I to zato, čini se, što se on nije posve uklapao u duhovnopovijesno tumačenje⁴⁹ te bi se time u određenoj mjeri narušila vjerodostojnost njezina koncepta.

U nastojanju da razgraniči kulturnopovijesni od književnopovijesnog kriterija, i Kombolov je pristup tekstovima dvovrstan, ovisno o njihovoj vrsti

⁴⁸ U toj je studiji, naime, Vodnik i uveo pojam baroka u hrvatsku znanost o književnosti (usp. Nina Aleksandrov-Pogačnik: *Slavonski barok u tumačenju Branka Vodnika*. U: *Ključevi raja. Hrvatski i književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća*, prir. J. Matanović, Meandar, Zagreb 1995, str. 73–80). Barokni stil drži on znakom »dozrele, bogate i formalno dotjerane poezije«, koji se »po motivima i dikciji [...] osniva naprosto na imitaciji«. Također, taj se stil očituje i u drugim umjetnostima (usporedba sa slikarstvom), a vezuje se uz isusovačku djelatnost na europskim prostorima. Vidi Branko Drechsler: *Poezija baroknoga stila. Antun Kanižlić*. U: *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, Naklada knjižare M. Breyera, Zagreb 1907, str. 9–22.

⁴⁹ O tome se možemo osvjedočiti i u poglavlju o Ivanu Gunduliću, gdje Vodnik, ocjenjujući dubrovačku književnost 17. stoljeća, jezična i estetička načela atribuirao protureformacijskim: »Nakon prvog procvata u XVI. stoljeću obilježava uto i dubrovačku poeziju bujanje, raskoš i rafiniranost oblika, ali pod utjecajem jezičnih i estetičkih načela protivureformacije sve se to onda ujednostavljuje.« (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 225)

i funkciji: neknjiževnim tekstovima pridana je kulturološka vrijednost,⁵⁰ a književni tekstovi ocjenjuju se na temelju kročanskoga estetičkog sustava. No može se uočiti sljedeće: kad je riječ o autorima svrstanima u skupinu drugorazrednih pisaca, »epigona« ili »prevoditelja«, kritičkoj je ocjeni dano mnogo manje prostora nego opisu samog djela te se stječe dojam da je Kombol, kako je to primijetio Stamač,⁵¹ prema tim autorima »dobrohotniji« nego prema onima istaknutim u pojedinačnim poglavljima. A to je zato što je kod prvih pri vrednovanju uzeta u obzir i njihova kulturološka vrijednost, a drugi se ocjenjuju isključivo prema visokim estetskim mjerilima. Ona su odjek Croceove estetike, raširene početkom 20. stoljeća, koja se vodi idejom intuitivne spoznaje pojedinačnoga putem fantazije, te se književna djela promatraju kao izraz jedinstvene, neponovljive intuicije.⁵² Stoga ne čudi što je, s takva estetskog stajališta, hrvatska književnost u cjelini vrednovana negativno. Naime, za većinu književnih tekstova Kombol ustvrđuje utjecaje i konkretne izvore, ponajprije u talijanskoj književnosti, pa iz toga proizlazi da su hrvatski autori, doduše književno obrazovani i obaviješteni o suvremenim književnim zbivanjima, tek oponašatelji, bez prave invencije i fantazije, neoriginalni ili, prema Kombolovoj (ili Croceovoj) kvalifikaciji, više »literati-diletanti« nego pjesnici. Ipak, da bi se opravdala kanonska odrednica određenog autora i njegova djela, uz prevladavajući negativan sud uvijek se ističu, iako malobrojne, i kvalitete promatrana teksta:

Nedovršen kao pjesnička vizija u velikom, oživljuje Gundulićev spjev [*Osman*] u manjim pojedinostima i crtežima. Već su spomenuti neki živahniji momenti u prizoru Sokoličina kupanja. U opisima Alipašina i Kizlaragina puta ima također na pojedinim mjestima toplije intoniranih lirskih ugodaja. (Kombol, str. 246)

⁵⁰ Uz pojam kulturološkoga vezuje se u Kombolovu slučaju i pojam nacionalnog identiteta te će se i u neknjiževnim tekstovima očitovati kontinuitet ideje o hrvatskom zajedništvu. Primjerice, kad je riječ o pravnom tekstu *Decretum* Ivana Pergošića, ističe se i jedna njegova »osobitost«: Pergošić je, naime, »u jednom dijelu naklade obraćao jezik na štokavski«, te je to »lijep primjer, kako su već kajkavski pisci nastojali preći uske granice svoga lokalnoga narječja«. (Kombol, str. 210)

⁵¹ Usp Ante Stamač: *Što je u Kombola kritika, teorija, povijest?* U: *Mibovil Kombol: književni povjesničar, kritičar i prevodilac*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 25. obljetnice smrti, Zadar, 18–20. studenoga 1981, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb – Zadar 1997, str. 47–59.

⁵² Na izravnu povezanost Kombolove kritičke metode s Croceovom upućuju mnogi proučavatelji Kombolova rada, poput Tomasovića, Posavca, Stamaća i dr.

O pjesništvu Ivana Bunića Vučića iznosi se sljedeće:

Takav je laki ton potpuno odgovarao ovoj galantnoj, nasmiješenoj i zapravo nepretencioznoj poeziji, u kojoj doduše nema ni mnogo varijacija ni mnogo dubljine, a ni mnogo originalnosti, ali kojoj su ipak u nekoliko sretnih časova kumovale Gracije. (*Isto*, str. 252)

Ili kad je riječ o Franu Krsti Frankopanu:

[...] on većinom ponavlja opća mjesta tadašnje ljubavne lirike, obogaćujući njihovu obilnu jednoličnost [...]. Pa ipak u toj [...] zbirci ima jedna ozbiljnija, i u svojoj ozbiljnosti toplija oaza. (*Isto*, str. 276)

Takvim kvalifikacijama »topao-hladan«, kako ih naziva M. Tomasović, obiluje Kombolova povijest, a odlika su i Croceova stila.⁵³

U vezi s Kombolovim ugledanjem na talijanskog estetičara treba spomenuti i opći – negativni – vrijednosni sud o baroknoj književnosti.⁵⁴ S jedne strane, talijanska književnost 17. stoljeća negativno je vrednovana pa, u skladu s tim, hrvatska književnost koja se na nju izrazito oslanja može biti vrednovana samo lošijom ocjenom. S druge strane, prema shvaćanju književnosti kao izraza individualnosti, cijeli barokni stilski kompleks, čije su odlike inače vrijednosno neutralne (retoričnost, gubitak smisla za individualno, žanrovska odredivost), ocjenjuje se negativnim predznakom.⁵⁵

315

II. 7. POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI KAO NARACIJA

Književne se povijesti, kako ističu suvremeni teoretičari poput Hydena Whitea, mogu promatrati kao oblik proznog diskursa.⁵⁶ U skladu s takvim pristupom, glavni junak naracije jest kakva ideja, načelo ili nadosobni entitet. Faktografski podaci objašnjavaju se kontekstom na temelju uzročno-poslje-

⁵³ Tomasović je detaljno pokazao Kombolove obrasce u formulacijama kritičkih ocjena, koje čine »najevidentniji kroćeanski sastojak *Povijesti*«. One su identične ili slične Croceovim ili Halerovim, utemeljene na odvajanju poezije i nepoezije, tj. na razlikovanju poezije i literature. Pritom se rabe tipične sintagme poput ovih: »razlikovanje literata od pjesnika«, »pravo nadahnuće«, »pjesnikova fantazija«, »nova poezija«, »duhovno stanje«, »umjetnikov osjećaj«, »duhovno-fantazijsko« itd. (usp. Tomasović, str. 73–89).

⁵⁴ B. Croce ističe dekadenciju i loš ukus talijanske književnosti 17. stoljeća (usp. Tomasović, str. 86–87).

⁵⁵ Usp. Kravar, str. 295–301.

⁵⁶ Na takav pristup književnoj povijesti upućuje i D. Perkins, str. 29–51.

dičnih veza, pri čemu je kompleksnost prošlosti ograničena na one događaje kojima se potvrđuje vjerodostojnost autorova tumačenja/koncepta.

Prema tome, junak je Vodnikove *Povijesti* duh naroda u vremenu, pa naracija prati njegove mijene, tj. kako su se odražavale u književnosti; u Kombola pak možemo pratiti priču o usponima i padovima *poezije* u hrvatskoj književnosti, ali i onu o gradnji nacionalnog identiteta.

Gledajući cjelovitu Vodnikovu *Povijest*, točnije, dio kojemu je autor B. Vodnik,⁵⁷ a koji obuhvaća drugo doba hrvatske književnosti, u skladu s mijenama *duha epohe*, možemo pratiti hod hrvatske književnosti u dvama smjerovima: s obzirom na geografski prostor prati se njezino širenje (prostor pojave hrvatske književnosti u 15. i 16. stoljeću obuhvaća samo Dubrovnik i Dalmaciju, a do 18. stoljeća širi se na Bosnu, sjevernu Hrvatsku i Slavoniju); kad je pak riječ o kvaliteti književne proizvodnje, prati se pad (od najboljih književnih ostvarenja u 16. i prvoj polovici 17. stoljeća do 'propadanja' potkraj 18. stoljeća). Na počecima većih cjelina, uz sažetak prethodnoga stanja, najavljuje se daljnja putanja hrvatske književnosti čime se uspostavlja odnos među razdobljima obilježenima različitim duhom vremena. Tako se, primjerice, na početku cjeline *Reformacija i protivureformacija* najavljuje širenje prostora hrvatske književnosti, ali istodobno i pad njezine »kvalitete«:

Hrvatska je književnost u prvome stoljeću svoga razvitka najbogatija [...]. Ali ona je zahvatila samo vrlo ograničeno područje: Dubrovnik i Dalmaciju. Međutim započela je na sjeverne i zapadne krajeve snažno utjecati reformacija, naročito iz Njemačke, pa se sada i tu zametnula knjiga na narodnom jeziku. (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 191)

Duh vremena, tj. svaka nova ideja ili pokret može se na književnost odraziti pozitivno ili negativno. Primjerice, pojava isusovaca i njihove djelatnosti u sklopu protureformacije odrazila se pozitivno na »prosvjetni život«,⁵⁸ na širenje prostora pismenosti i knjige, ali istodobno isusovački utjecaj na samu književnost nije pozitivno ocijenjen jer je temeljna ambicija te književnosti djelovanje na šire slojeve:

⁵⁷ Razvitak hrvatske »umjetne« književnosti, prema Vodniku, počinje u drugoj polovici 15. stoljeća, pa srednjovjekovna književnost koja pripada prvom dobu (obradio ju je V. Jagić) odražava svojevrsno pretknjiževno stanje, pripremu za njezin razvitak (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 67).

⁵⁸ Pod tim, veoma frekventnim, pojmom u Vodnikovoj *Povijesti* razumijeva se razvoj jezika i pismenosti, »narodne svijesti«.

Protivreformacija [...] je radila oko reorganizacije kršćanske nauke, pa je nastojala iznajprije uskrisiti bogoslovno-nabožnu književnost, koja je padom skolastike u XV. stoljeću pala na najniže grane, dok je protestantska bogoslovna književnost bila bogata i jaka; a onda je [...] počela njegovati i nabožno-poučnu književnost na jezicima narodnim, namijenjenu i nižem kleru i širokim slojevima vjernika. (*Isto*, str. 213)

U *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* Mihovila Kombola pratimo, na temelju kritičkog pristupa književnom tekstu, smjenu uspona i padova hrvatske književnosti od njezinih početaka u srednjem vijeku prema sljedećoj shemi: srednji vijek (počeci pismenosti) – renesansa (uspon) – barok i prosvjetiteljstvo (pad) – preporodno doba (uspon). Istodobno te se mijene tumače u povijesnom kontekstu koji je određen hrvatskom nacionalnom odrednicom, što proizlazi iz kategorija naroda, postojbine i kulture.⁵⁹ Na samom pragu znatnijega književnog stvaralaštva razvoj nacionalne kulture, zaustavljen mletačkim i turskim osvajanjima, potkraj 15. st. i u 16. st. ograničen je na obalni pojas:

No upravo u doba ovog kulturnog poleta, kad je bilo mogućnosti, da Hrvati stvore trajnije oblike svojega duhovnog života, sručila se je na njihove istočne granice turska bujica, zahvaćajući najprije Bosnu i Hercegovinu. [...] Kulturni procvat u Primorju, krv i diaspora u pozadini – to je hrvatsko šesnaesto stoljeće. (Kombol, str. 61–62)

317

Od toga nepovoljnog trenutka predočuje se put hrvatske književnosti od juga prema sjeveru tijekom četiriju stoljeća, koji prati preživljavanje, a zatim stalni rast i širenje nacionalne kulture, što se potkrepljuje činjenicama iz političkoga, društvenoga i vjerskog života (primjerice, pojava katoličke obnove i isticanje jezikoslovaca u 17. stoljeću, interes za »narodnu povijest« u osamnaestom, zanimanje za hrvatsku književnu tradiciju u 18. i 19. stoljeću). Naposljetku, doba narodnog preporoda nada se kao razdoblje kad su se u svojim rastućim putanjama uskladile nacionalna kultura i književna proizvodnja, pa na posljednjoj stranici *Povijesti* Kombol zaključuje:

⁵⁹ O tome je pisao N. Ivić: »Kad su Hrvati, zauzimajući svoju današnju postojbinu, doprli do vinograda i maslinika na Jadranu, našli su se na starom kulturnom tlu, koje će već od ranog srednjeg vijeka utjecati na njihov duhovni život, veli Kombol u prvoj rečenici svoje knjige (p. 9), nagovještavajući da su temelji povijesti književnosti već udareni te da je povjesničarev posao samo da ih kombinira, da odvagne njihove suodnose na vagi književnih djela.« Vidi Nenad Ivić: *Kombolova povijest književnosti kao sinegdoha poezije*, »Quorum«, 12, 1996, 6, str. 120–140, ovdje str. 127.

No u to su doba već bile na pomolu mlade sile, spremne da nadovezujući na prošlost dadu čitavom narodnom životu nov zamah i *da podžiju v stareh, kaj bilo vgaslivo*. [...] Tri godine kasnije ispjevati će Vraz svoje najzrelije sonete i Preradović izdati svoje *Prvence*, a četiri godine kasnije ugledat će svijet *Smrt Smail-age Čengića*, sve sama djela, iz kojih će u hrvatskoj književnosti poslije duga muka progovoriti poezija. (Kombol, str. 418)

II. 8. AUTORSKI GLAS

Uzme li se u obzir kategorija glasa, moguće je u tekstu rekonstruirati autorski svjetonazor na temelju pripovjedačeve iskazivačke djelatnosti.⁶⁰ Budući da je riječ o znanstvenom žanru, pripovjedačev se glas u *povijestima* poistovjećuje s autorovim.

Branko Vodnik u Predgovoru *Povijesti hrvatske književnosti I*, pisanom u prvom licu, pripadnost znanstvenom žanru i posebno naglašava: iako je *Povijest* namijenio »širokoj publici« pa je zato odustao od »velikog znanstvenog aparata«, Vodnik ipak ističe »stvarne bilješke i vrela« u obliku bilježaka i fusnota te navodi popis literature na kraju, čime želi potvrditi znanstvenu utemeljenost svog djela (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 5).

Hrvatska književnost shvaćena je kao povijesni »organizam« koji nastaje u sklopu europske tradicije, no pritom se želi istaknuti i njezina »samosvojnost«. Tako se uspostavlja odnos hrvatski/naš prostor – prostor Drugoga koji proizlazi iz samog koncepta, u sklopu kojega se promatraju sve pojave, svi događaji u *Povijesti* i čiji se »predznak« mijenja s obzirom na shvaćanje ideje napretka.⁶¹ Dakle, kad je riječ o idejama, pokretima »izvana« što pogoduju napretku unutar hrvatskoga kulturnog prostora, iskazano stajalište prema njima je afirmativno:

Reformacija uopće pogodovala je narodnim osobinama, pa tako i u nas, gotovo u nas i predaleko, a na svoju štetu. (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 201)

Kad je, pak, riječ o stagnaciji i nazadovanju, kad iz prostora Drugoga nema poticaja, iskazuje se on kao tuđi, strani prostor:

⁶⁰ Vidi Biti, str. 160–162.

⁶¹ Napredak se zapravo odnosi na razvitak »prosvjetnog života«, tj. na razvoj pismenosti, razvoj narodnoga, općeg jezika koji uključuje i razvoj književnosti na tom jeziku.

Hrvatska književnost postigla je sada [potkraj 18. stoljeća] najšire svoje područje, ali ju je posve izdala nutarnja snaga. U središtima naših pokrajinskih književnosti nestalo je jakote svijesti narodne, preotelo je maha tudinstvo, izdigao se svuda mrtvi latinizam, gradeći na tuđoj zakopini, a iz tuđine nijesu dolazili više nikakvi veći i jači poticaji. (*Isto*, str. 364)

Također, pri vrednovanju književnih tekstova odnos hrvatski tekst – izvorni/strani tekst, shvaćen u smislu kopija-original, pridonosi neargumentiranim i spornim vrijednosnim sudovima kako bi se istaknula veća vrijednost »kopije« (hrvatskoga teksta) prema »originalu« (stranom uzoru).⁶²

Samostalnost, samosvojnost povezana je i s rodoljubljem kao bitnom odrednicom u vrednovanju književnih djela i u poimanju »prosvjetnog života«. No, pojam rodoljublja nije uvijek nužno povezan s hrvatskom nacionalnom komponentom. U *Povijesti* su uz imenice »književnost«, »narod«, »jezik« atributi »naš«, »narodni« češći nego »hrvatski«. Katkad će taj pojam podrazumijevati i širi prostor, južnoslavenski:

Osmo pjevanje *Osmana*, prekrasna epizoda o Ljubdragu i Sunčanici, u kojoj je prikazan sav teški udes našega naroda u stoljetnoj borbi s Turcima, jamačno je jedna od najljepših stranica južnoslovenske poezije; ova je epizoda u umjetnoj poeziji ono, što *Smrt majke Jugovića* u našoj narodnoj pjesmi. (*Isto*, str. 246)

319

Mihovil Kombol je, također, u Napomeni prvog izdanja svoje sinteze potvrdio znanstveno polazište pozivanjem na vjerodostojne izvore i građu⁶³ i isticanjem »razrađenih pogleda na književnost«, tj. književnopovijesnoga kriterija nad kulturnopovijesnim. Ipak, pod izlikom rijetkih historiografskih radova te vrste i zbog »nenaviklih čitaoca« odlučio se napisati *svoju* povijest. Iz takvih osnovnih odredbi autorskog koncepta proizlaze i dva tipa diskursa: kritički i povijesni. Kombolov kritički diskurs⁶⁴ svoju znanstvenu vjerodostojnost zasniva na primjeni razrađena estetičkoga sustava na temelju kojeg piscu pristupa kao umjetniku, a njegovu književnom tekstu kao umjetnosti riječi. Pritom je autorski glas (u bezličnom glagolskom obliku) autoritaran, a kao rezultat dosljednosti i rigoroznosti javljaju se mnoge nepovoljne vrijednosne ocjene, bilo pojedinog autora bilo cijelog razdoblja (poput baroka, primjerice). No autoritativnost nije određena samo, uvjetno rečeno, »objek-

⁶² O tome vidi Kravar, str. 283.

⁶³ To potvrđuju i bilješke na kraju *Povijesti* te literatura i opsežna bibliografija. Vidi Kombol, str. 419–482.

⁶⁴ Kombolov kritički diskurs prisutan je kad je riječ o književnim tekstovima.

tivnom kritičkom ocjenom« proizišlom iz Croceove estetike; ona se često u Kombolovu iskazu očituje kao sugestivna, emocionalna. Tako se u kritičkoj ocjeni Palmotićeva opusa ustvrđuje, između ostaloga, i sljedeće:

[...] tko ga je jednom čitao, ne će više poželjeti da se vrati k njemu i da ponovno čita njegove stihove. (Kombol, str. 261)

Postavljajući kao estetski postulat intuiciju, originalnost i fantaziju, cjelokupna se hrvatska književnost, pak, vrednuje negativno jer je nastala uglavnom kao odjek stranih, napose talijanske književnosti.⁶⁵ Tako se uspostavlja odnos hrvatska književnost – strana/talijanska književnost, u sklopu kojeg je talijanski utjecaj uvijek nepovoljan. Istodobno, u svjetlu Kombolova povijesnog diskursa,⁶⁶ takva loša estetska ocjena opravdana je kao rezultat lošega i katkad pogubnog utjecaja Drugih – Mlečana i Osmanlija – na političkom, društvenom i kulturnom planu.⁶⁷ Povijesni je diskurs, dakle, određen odnosom Mi – Drugi, pri čemu Drugi/Tuđi uvijek predstavlja opasnost, prijetnju hrvatskom identitetu i nacionalnoj kulturi. Tako se uz »hrvatski prostor« vezuju izrazi poput ovih: »staro kulturno tlo«, »postojbina«, »stare državne predaje«, »zajednički jezik«, »hrvatsko narodno jedinstvo«, »jedinstveni hrvatski narodni tip« i slično; prodor »tuđeg prostora« na hrvatsko područje obilježen je, između ostalog, i sljedećim sintagmama: »zveket oružja«, »tuđinska osvajanja«, »tuđi običaji«, »strana imena« itd. U tom tipu diskursa autorski se glas često javlja kao »mi«, a u iskazu se očituje metaforičnost, subjektivnost, tj. emocionalnost:

Teški položaj Hrvata, stvoren mletačkim i turskim osvajanjima u petnaestom i šesnaestom stoljeću, nije se bitno promijenio ni u sedamnaestom; njegove su posljedice i dalje nemilo tištile sav narodni život, politički i kulturni. [...] Krvava pobjeda nad Turcima pod zidovima grada Siska 1593, upravo sto godina poslije pogibije na Krbavskom polju, bila je ipak znak, da je turska napadačka snaga pri kraju [...]. (Kombol, str. 213)

⁶⁵ Nije možda naodmet ponovno istaknuti da se Kombol u kritičkom pristupu izravno oslanja na estetiku Talijana Benedetto Crocea, a čiji je utjecaj vidljiv čak i u stilu te u formulaciji vrijednosnih sudova, kako je primijetio Tomasović.

⁶⁶ Povijesni diskurs prevladava u uvodnim poglavljima-sponama, gdje se hrvatska književnost povijesno kontekstualizira (npr. *Sedamnaesto stoljeće*, str. 213–222).

⁶⁷ Ili, kako je istaknuo Ivić: »Umjetnost i umijeće, derivativnost i izvornost su u Kombolovoj književnoj povijesti korelati političke povijesti koja nacionalnu prošlost Hrvatske vidi kroz rešetku strane dominacije i nacionalne slobode.« (Ivić, str. 135)

U nastojanju, dakle, da se jasno razgraniče književnopovijesni i kulturno-povijesni kriterij, tj. kritičko i povijesno polazište, Kombol ipak nije mogao izbjeći nedosljednostima i nelogičnostima, bilo zbog naglašenog razdvajanja dvaju tipova diskursa bilo zbog njihova »sudaranja«: tako je on, primjerice, kako je već spomenuto, u smislu estetskoga suda prema manje važnim autorima »dobrohotniji« nego prema istaknutim književnim autorima; pojava katoličke obnove u sklopu povijesnog diskursa izuzetno je pozitivno ocijenjena, dok je istodobno ona jedan od uzročnika pada »književne kvalitete« u 17. stoljeću. No najjasnije se rascjep između kritičkoga i povijesnog očituje u dvama poglavljima: onom posvećenom Nikoli i Petru Zrinskome i onome o Pavlu Ritteru Vitezoviću. Iako se Nikola Zrinski ističe kao veliki mađarski pjesnik, Petrov književni opus određuje se kao prevodilački, dakle, spada prema Kombolovim estetskim kriterijima u književnost 'druge klase' pa bi trebao biti svrstan u skupno poglavlje. Ni djela P. R. Vitezovića ne odlikuju se invencijom, originalnošću, štoviše, glavnina njegova opusa uopće ne daje građu prikladnu za estetsku analizu i prosudbu jer se radi većinom o neknjiževnim tekstovima. U tim poglavljima, za razliku od ostalih posvećenih pojedinačnim autorima, umjesto kritičkoga prevladava povijesni diskurs te je zasebno mjesto u *Povijesti* pripalo Petru Zrinskome kao nacionalnom velikanu, a Vitezoviću kao nacionalno osviještenom povjesničaru i kulturnom djelatniku.

II. 9. REFORMACIJA I PROTUREFORMACIJA/KATOLIČKA OBNOVA

Vjerski pokreti reformacije i katoličke obnove znatno su utjecali na društvenu i kulturalnu sliku 17. stoljeća na hrvatskim prostorima, oba su pridonijela njegovu kulturnopovijesnom razvitku te nisu izostavljeni u književnim povijestima Vodnika i Kombola. Na temelju iskaza dvaju književnih povjesničara može se iščitati njihovo različito stajalište prema tim dvjema povijesnim pojavama. U Vodnikovoj *Povijesti* može se uočiti da je pojava reformacije, iako je mnogo manje utjecala na razvoj i uspon samoga književnog stvaralaštva, uvijek pozitivno označena. Posvećeno joj je šesnaest stranica u tri poglavlja: *Humanizam uoči reformacije*, *Hrvatski protestantski književni pokret*, *Reformacija i protureformacija* (str. 191–204; 210–212), gdje se detaljno opisuje njezino širenje i utjecaj, navode se s opsežnim biografijama njezini hrvatski djelatnici, iznosi se 'priča' o sudbini hrvatske tiskare te se nabrajaju protestantske knjige. Reformacija se vezuje uz 'germansku rasu' i pojmove poput napretka, slobode, vjerskih ideala:

Reformaciji podala je germanska rasa svoju dosljednost i teološko obilježje, kako je po romanskoj rasi imala renesansa tendenciju humanističku i umjetničko obilježje. Težeći za svojim vjerskim idealima vodila je reformacija i borbu za slobodu mišljenja, za prava ličnosti, za napredak i prosvjetu, naročito širih slojeva; zato ona i unapređuje svuda književnost, a gdje je nije bilo, kao u Slovenaca i Hrvata u sjeverozapadnim krajevima, ona je stvara i potiče, i to na jeziku narodnom. (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 210)

Mnogo manje prostora hrvatskom protestantskom pokušaju posvećuje Kombol (str. 204–207). On ističe da je »prevodilački rad naših protestanata« bio »ipak smišljen i ozbiljan napor«, no općenito se reformacija u vjersko-kulturološkom smislu nadaje kao marginalna pojava:

Voden izvana, od stranaca i perifernih Hrvata bez glasa u čitavom narodu, bez potpore plemstva zaokupljena turskom opasnošću i nepovjerljiva prema strancima, taj je pokušaj ostao samo kratka epizoda, pogotovo kad je tiskara u Urachu smrću Ungnadovom (1564) prestala raditi. (Kombol, str. 206)

Kad je riječ o protureformaciji, Vodnik je, kao povijesnu pojavu uzrokovanu reformacijom, opisuje više-manje neutralno:

322

Protivureformacija postala je takodjer općenom pojavom pa se njezin utjecaj odrazio i u krajevima, do kojih nije došao neposredni utjecaj reformacije. Ona je radila oko reorganizacije čitave katoličke crkve, a naročito oko obnove njezine kršćanske nauke, pa je nastojala iznajprije uskrisiti bogoslovno-nabožnu književnost, koja je padom skolastike u XV. stoljeću pala na najniže grane, dok je protestantska književnost bila velika i jaka; [...]. (Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 213)

Kombol se, pak, odlučio za naziv katoličke obnove, i kad o njoj govori u nacionalno-kulturološkom smislu, iskaz je obilježen pozitivnim stajalištem. Povoljno je obilježena kao pokretač društvenog i kulturnog napretka, ali i vjerskoga života:

Tako je opća katolička obnova poslije tridentskog sabora živo, mnogo življe nego reformacija, odjeknula u hrvatskom kulturno-književnom životu [...]. Kao i kod drugih naroda, koji su ostali u vezi s Rimom, bio je sedamnaesti vijek i kod Hrvata doba pojačanog utjecaja crkve i živahne obnove religioznog života. (Kombol, str. 214)

Takoder, stajalište prema reformaciji i protureformaciji može se iščitati i iz iskaza koji se odnosi na biografiju Nikole i Petra Zrinskoga. Naime, na temelju istih podataka iz njihova života u dvjema se književnim povijestima gradi suprotan zaključak. Tako Vodnik o njima navodi sljedeće:

Nikola i Petar Zrinski vrlo su izrazite i jake ličnosti. Ni isusovačka odgoja u duhu protivureformacije nije zatrla njihove samostalnosti u mišljenju. Nikola je uvijek u javnom radu isticao toleranciju prema kalvinizmu i nije htio da se miješa vjera i politika. Petar Zrinski vrlo je rdavo mislio o isusovcima u Beču [...]. (Vodnik, str. 279)

Za razliku od njega, Kombol zaključuje:

Ostavši rano bez oca, dobila su braća svoj dalji i odlučni odgoj po uputama očeva prijatelja Pazmánya u zavodu talijanskih isusovaca u Grazu, a zatim u Trnavi, gdje su usisali i katolički duh onoga vremena, obojen idejama protureformacije. (Kombol, str. 273)

III.

Nakana je u ovom radu bila uputiti na veze između ideja književne povijesti i metodoloških modela u književnopovijesnim sintezama Branka Vodnika i Mihovila Kombola, tj. pokazati na koji je način njihov koncept utjecao na odabir metoda, određivanje kanona i periodizacije te na vrednovanje književnih djela. Tako je u Vodnikovoj *Povijest hrvatske književnosti* ideja književne povijesti kao povijesti odraza duha vremena (*Geistesgeschichte*) odredila, primjerice, kanon koji osim književnih tekstova uključuje i tekstove koji su važni za kulturnu povijest, a periodizacija je utemeljena na smjeni »pokreta«, tj. ideja. Ideja o književnom djelu kao estetskom fenomenu očituje se u njegovim vrijednosnim sudovima, a pozitivistički pristup u metodama i kauzalnim vezama među događajima.

U Kombola se pak 'križaju' dva gledišta: ahistorijsko, tj. kritičko, utemeljeno na ideji književnog djela kao jedinstvenog fenomena, i povijesno, zasnovano na ideji širenja nacionalne svijesti. Razvojna je ideja, pritom, utjecala na opseg književnosti pa su u Kombolovu književnu povijest uključena djela važna za nacionalnu kulturu, a vrednovanje književnih djela određeno je kroćanskim ahistorijskim polazištem.

Pristupimo li *Povijestima* B. Vodnika i M. Kombola kao proznom diskursu, vidljivo je na koji način one (re)konstruiraju povijesnu zbilju, a analiza autorskog glasa razotkriva u njima prisutne svjetonazore: tako Vodnikovo djelo možemo čitati kao priču o mijenama duha naroda u vremenu, a Kombolovo kao priču o širenju svijesti o nacionalnom jedinstvu. U vezi s tim, za obje bi se književne povijesti moglo ustvrditi da im je zajednička funkcija

podupiranja osjećaja zajedništva i identiteta, što također proizlazi iz njihovih razvojnih ideja, a odlika je mnogih književnih povijesti na Zapadu.⁶⁸

Kad je riječ o recepciji, književne povijesti Branka Vodnika i Mihovila Kombola doživjele su različite sudbine: dok prva nije bila prihvaćena u doba nastanka od tadašnje akademske zajednice, a danas je gotovo zaboravljena, druga, već u vrijeme objavljivanja priznata kao vrijednost u hrvatskoj književnoj historiografiji, i danas ima čitatelje. Danas bismo pak objema mogli pripisati mnoge nedostatke. Tako im možemo uputiti prigovor da su nevjerođostojne u pokušaju rekonstrukcije povijesne zbilje, no pitanje povijesne istine u doba njihova nastanka nije se postavljalo jer se 'objektivnost' temeljila na pozitivističkoj paradigmi, a konstrukcija povijesti kao priče s jedinstvenim gledištem bila je uobičajena za taj književnopovijesni žanr. Vodnikovoj *Povijesti* možemo pripisati kao nedostatak previše biografizma, tradicionalni filološki pristup, neargumentirano vrednovanje književnih tekstova, manjkav estetski kriterij, izostavljanje pojma baroka itd. Kombolovoj kao manjkavost možemo istaknuti nedosljednost, neprimjerene kritičke ocjene književnih djela, pogrešno tumačenje baroknoga stilskog kompleksa, subjektivni iskaz i sl. No, ako je vrlina tradicionalne historiografije u njezinu najboljem izdanju sposobnost združivanja pedantnog istraživanja s oblikom kritičke racionalnosti u istraživanju prošlosti, kako je to formulirao Dominik LaCapra,⁶⁹ tada se kao vrijednost Vodnikova i Kombolova pristupa može navesti upravo njihovo pedantno istraživanje građe i ozbiljan pokušaj da se ona prikladno protumači i razvrsta. Također, treba povesti računa i o stanju u tadašnjoj hrvatskoj književnoj historiografiji: svjestan nedostataka filološke metode kojoj su se najčešće priklanjali hrvatski književni povjesničari, Vodnik je nastojao naći zadovoljavajući 'oblik' za povijest hrvatske književnosti te je proširio repertoar tradicionalnih književnopovijesnih metoda i uveo kritički pristup i estetsko vrednovanje. Kad je o Kombolovoj *Povijesti* riječ, kao vrijednost treba istaknuti opsežnu književnu građu koju je obradio i pristup književnom djelu kao umjetnosti riječi usprkos tomu što se danas s njegovim estetskim stajalištima ne bismo složili. Pri vrednovanju rada dvojice književnih povjesničara treba se osvrnuti i na stanje u zapadnoeuropskoj književnoj historiografiji u doba njihova djelovanja i, s tim u vezi, na dosege književnoteoretskih spoznaja. Kad se sve navedeno uzme u obzir, treba priznati da su književne povijesti Branka Vodnika i Mihovila Kombola, kako

⁶⁸ Vidi o tome Perkins, str. 180.

⁶⁹ Dominik LaCapra: *History and Criticism*, Cornell University Press, Ithaca and London 1992, str. 141.

je već istaknuto, u povijesti hrvatske književne historiografije doista u svoje doba značile znatan napredak.

Primljeno 28. prosinca 2006.

Summary

THE NOTIONS OF LITERARY HISTORY AND THE METHODOLOGICAL APPROACHES IN BRANKO VODNIK'S AND MIHOVIL KOMBOL'S HISTORIES OF CROATIAN LITERATURE

After a concise survey of the problems involved in the writing of literary history the paper analyses two histories of Croatian literature: Branko Vodnik's *History of Croatian Literature I* (1913) and Mihovil Kombol's *History of Croatian Literature up to the National Revival* (1945). The aim of the analysis is to show how the notions governing the historiographic undertaking condition the choice of method and classification models, and affect aesthetic evaluation and canonical status of the literary works discussed. The narrative procedures in two histories are consequently analysed in the attempt to discover the ways in which they re/construct historical reality. By focusing on narrative voice the paper strives to identify the authorial worldviews behind these two projects. As a result, both histories are seen as supporting a strong sense of community and shared identity, which is characteristic for this type of historiography and is common to a number of literary histories written in the West.

